

**MINISTERIEEL BESLUIT HOUDENDE
BESCHERMING ALS MONUMENT, STADS- OF DORPSGEZICHT**

**DE VLAAMSE MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING EN RUIMTELIJKE
ORDENING,**

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, gewijzigd bij bijzondere wet van 8 augustus 1988, inzonderheid artikel 6, § 1, I, 7 ;

Gelet op het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij de decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001 en 21 november 2003;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 27 juli 2004 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 15 oktober 2004;

Gelet op het ministerieel besluit van 26 mei 2004 houdende ontwerp van lijst van voor bescherming vatbare monumenten, stads- en dorpsgezichten;

Gelet op het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van 12 mei 2005,

BESLUIT :

Artikel 1. Wordt beschermd, overeenkomstig de bepalingen van het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij de decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001 en 21 november 2003:

1° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

kerk Onze-Lieve-Vrouw-ten-Hemelopneming, kerkhof en ommuring, gelegen te Heers (Heks), Hekslaan(Heks) ;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 239C, 240D.

2° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

pastorie en omgeving, gelegen te

Heers (Heks), Hekslaan(Heks) 71;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 236B, 237C.

3° Wegens de historische, volkskundige en sociaal-culturele waarde:

- als dorpsgezicht:

beeldondersteunende omgeving van kerk en pastorie, gelegen te

Heers (Heks), Hekslaan(Heks) ; Molenstraat(Heks) ;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 235B2, 235D2, 235E2, 235F2, 235V.

4° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

kasteel, kasteelpark met gebouwen, attributen en ommuring, gelegen te

Heers (Heks), Hekslaan(Heks) ; Hoogstraat(Heks) ; Kasteel(Heks) ; Lod.Lavkistraat(Heks) ;

Meerstraat(Heks) ;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie A, perceelnummer(s) 328C, 332D, 335E, 338K, 338L, 341/02A, 341/02B, 341H, 341P, 341R, 341S, 347C, 347F, 350C, 350D, 353C, 354B, 355B, 355C, 355D, 357B, 358B, 358C, 359B, 359C, 359D, 359E, 371K, 371N, 371R, 371S, 375B, 375E, 385A, 387B, 388A, 391B, 391C;

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 10B, 10C, 10D, 10E, 10F.

5° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

voormalige rentmeesterswoning van het kasteel, gelegen te

Heers (Heks), Hekslaan(Heks) 53;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 19F, 21C.

6° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

semi-gesloten hoeve Tournebried en naastliggend hoeverestant met toren, gelegen te

Heers (Heks), Hekslaan(Heks) 55;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 23B, 24B.

7° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

klooster en school van de zusters van St.-Vincentius met aansluitende tuin, gelegen te

Heers (Heks), Meerstraat(Heks) ;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie A, perceelnummer(s) 520F, 520G, 520H.

8° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

tramstation en spoorbedding, gelegen te

Heers (Heks), Hekslaan(Heks) 50;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie A, perceelnummer(s) 474E, 532K, 544E;

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 13A.

9° Wegens de historische, industrieel-archeologische en sociaal-culturele waarde:

- als monument:

watermolen en onmiddellijke omgeving, gelegen te

Heers (Heks), Molenstraat(Heks) 42;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 30H.

10° Wegens de historische en sociaal-culturele waarde:

- als dorpsgezicht:

agrarische omgeving van kasteeldomein en aanhankelijkheden, gelegen te

Heers (Heks), Hekslaan(Heks) ; Meerstraat(Heks) ; Molenstraat(Heks) ;

bekend ten kadaster:

Heers, 8e afdeling, sectie A, perceelnummer(s) 518A, 518B, 519G, 525/02D, 540C, 541C, 543E;

Heers, 8e afdeling, sectie B, perceelnummer(s) 17F, 17G, 29C, 36H, 36K.

Art. 2. Het algemeen belang dat de bescherming verantwoordt, wordt door het gezamenlijk voorkomen en de onderlinge samenhang van de volgende intrinsieke waarden gemotiveerd:

Historische en sociaal-culturele waarde van parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw-ten-Hemelopneming en kerkhof:

De kerk van Heks werd vanaf 25 juni 1850 heropgetrokken op de plaats van een ouder gebouw. De nieuwbouw kreeg een nieuwe oriëntatie, met de westgevel en hoofdingang aan de zijde van het kasteelpark, waarmee op een erg pregnante manier de lokale machtsverhoudingen worden geïllustreerd. Van de oude kerk bleven slechts drie 17de-eeuwse grafkruisen, een herdenkingsplaat van prins-bisschop de Velbrück en een eikenhouten archiefkast bewaard.

Het neoklassieke kerkgebouw, waarvan het sobere exterieur een decoratief accent heeft op de westgevel met zijn torenbekroning, is opgetrokken op een verheven terrein, omgeven door het kerkhof, waarmee de centrale rol van het gebouw in het dorp wordt benadrukt. De inplanting van het gebouw maakt het echter tot een belangrijk landschappelijk richtpunt, dat van ver in de omgeving kan worden geapprecieerd, maar vooral vanuit het terras in het kasteelpark een prachtig onderdeel van het decor lijkt te vormen.

Het bepleisterde interieur van de kerk heeft in tegenstelling tot het exterieur een accent op het koor, waarvan de zware decoratie is opgebouwd rond een centrale voorstelling van *Maria-ten-Hemelopneming*, naar ontwerp van J. Delbove. Ook hier is de hand van de kasteelheren merkbaar: ze financierden de decoratie, maar hebben dan ook een eigen grafkelder en oratorium, dat aan het koor grenst en ervan gescheiden is door een raamwerk met glas-in-loodramen waarin hun familiewapen is verwerkt. De d'Ansembourgs droegen ook in aanzienlijke mate bij tot de bemeubeling van de kerk.

Historische en sociaal-culturele waarde van pastorie:

De pastorie is in kern een gebouw uit 1777, onder impuls van prins-bisschop Velbrück opgetrokken ter vervanging van een ouder gebouw, dat werd opgeofferd voor de uitbouw van het kasteeldomein. Het gebouw, dat alleszins qua exterieur in grote trekken zijn 18de-eeuwse vorm behield (enkel de aanhorige dienstgebouwen verdwenen), is één van de oudste voorbeelden van de impact die de bouw van het kasteel heeft gehad op de structuur van het dorp. De locatie op een verheven terrein en positionering van het bouwvolume met de rug naar het dorp en de façade in de richting van het kasteel illustreren perfect de historische machtsverhoudingen. Het wit geschilderde volume, in samenspel met de kerk, is een

belangrijk landschappelijk richtpunt, dat van ver in de omgeving kan worden geapprecieerd, maar vooral vanuit het terras in het kasteelpark een prachtig onderdeel van het decor lijkt te vormen.

Historische en sociaal-culturele waarde van het kasteel, tuinen, park, inclusief dreven, poort- en muurwerk, bijgebouwen, fabriekjes, beeldhouwwerk en attributen.

Het kasteel van Heks, de aangrenzende tuinen en het omgevende park dateren in kern uit de tweede helft van de 18de eeuw, toen prins-bisschop de Velbrück de aanzet gaf tot de uitbouw van het domein. Het kasteel werd op basis van een bestaande constructie gerealiseerd en op de Ferrariskaart (1771-77) wordt al het U-vormige hoofdvolume weergegeven, zijn voor- en het grootse deel van de huidige achtertuin afgebakend, blijkt het bos op de Zalenberg ontgonnen en wordt al een overparkje getoond, ongeveer halverwege tussen het kasteel en het gehucht Sint-Pieters-Heurne. De moestuin en het Engels park worden nog niet afgebeeld, maar moeten blijkens de nog aanwezige elementen wel al in de late 18de tot vroege 19de eeuw zijn gerealiseerd. Het park heeft op het voorprimitief kadasterplan (1828) min of meer zijn huidige extentie bereikt. Het domein kreeg een beslissend stempel in de late 19de eeuw: de bijgebouwen van het kasteel kregen hun huidige structuur, de aanleg van het Engels park werd uitgebreid tot de Lod Lavkistraat, toegangsdreven werden getrokken. Het kasteel, dat in dezelfde periode aanzienlijk werd uitgebreid, werd naar aanleiding van een interbellum-restauratiefase weer meer naar 18de-eeuwse proporties teruggebracht.

Kasteeldomein Heks draagt duidelijk de sporen van de opeenvolgende bouwfasen. Het oudste deel van het kasteel is de noordoostvleugel, die nog oude kelders heeft en nog op 19de-eeuws fotomateriaal ook bovengronds als een ouder element kan worden onderscheiden. De algemene stilistische basis van het kasteel is laat-18de-eeuws. De toenmalige vormtotaal heeft een beslissend stempel gedrukt op de buitengevels, waarin zelfs een gedeelte van het oude schrijnwerk bewaard bleef, de zuidoost- en zuidwestvleugel behielden een rijke, contemporaine, vaste interieurafwerking. De basisindeling en structuur van het park, met hoger gelegen tuinen met een van een ijzeren balustrade voorzien terras, uitkijkend over de verdiepte moestuin, de aanleg van de Engelse tuin, fabriekjes (het grafmonument van de merrie Venus, de alliantiezuil, het breukstenen brugje, de grotto, de *filosoof*), beeldhouwwerk en attributen (die in de loop van de opeenvolgende bouwfasen wel vaak van plaats werden veranderd), alsook de afstammelingen van de vermaarde roos *Rosa indica var. multipetula*.

Het kasteel werd in de lijn van de bestaande basis uitgebreid en geüniformiseerd in het laatste kwart van de 19de eeuw, toen de noordoostvleugel zijn huidige vorm kreeg; ondanks de interbellumrestauraties behielden de andere kasteelvleugels en de bijgebouwen aan het kasteelerf 19de-eeuwse details. Afbraakmateriaal van de 19de-eeuwse afdaken omheen de erekoer van het kasteel werden her en der op het domein herbruikt. Ook het park behield nogal was laat-19de-eeuwse elementen: de toegangsdreven, het muur- en poortwerk, de boswachterswoning, de ijskelder en het voormalig postkantoor, de trappen naar de moestuin, de moestuinkelders. Het Engels park bereikte zijn huidige oppervlakte, de parkvijver werd (opnieuw) uitgegraven, de heraanleg van moestuin, voortuin en formele achtertuin was van beslissende invloed voor het huidige uitzicht.

Het kasteel van Heks en het omgevende domein vormen een historisch en esthetisch waardevol geheel, dat door de ingrepen van opeenvolgende kasteelheren steeds meer een stempel is gaan drukken op het dorp en de wijdere omgeving. Het goed is echter meer dan een regionale attractiepool. Als voormalig buitengoed van prins-bisschop de Velbrück staat het namelijk ook symbool voor de geschiedenis en uitstraling van het vroegere prinsbisdom. Daarenboven is er sprake van continuïteit: het domein wordt al generaties lang bewoond door afstammelingen van de prins-bisschop, die het volgens aloude tradities beheren, wat onder meer impliceert dat de grote kasteelmoestuin nog steeds in gebruik is. Daardoor is Hex geen levenloos museumstuk geworden, maar een domein waarvan de ziel is gevrijwaard.

Historische en sociaal-culturele waarde van de voormalige rentmeesterswoning:

De rentmeesterswoning van het kasteel werd opgetrokken omstreeks 1895, op een terrein aan de rand van Heks-dorp, in de onmiddellijke franje van het kasteelpark, dat voorheen bij de aangrenzende hoeve *Tournebried* hoorde, een poel omvatte en bebouwd was met een kleine brouwerij. Het nieuwe cottage-achtige gebouw, met een duidelijke invloed van de Arts & Crafts beweging, is één van de panden die in de late 19de en vroege 20ste eeuw onder impuls van de kasteelheer omheen het park verrezen, onderdak boden aan het kasteelpersoneel en in hun sobere monumentaliteit en op die manier als buffer en uithangbord voor het kasteel fungeerden. De panden getuigen van de hoogdagen van het domein en maken Heks op een erg sprekende wijze tot een kasteeldorp. Door hun elegante vormtaal en hun strategische inplanting, in harmonie met de omgeving, zijn zij daarenboven van een bijzondere beeldbepalende waarde.

Historische en sociaal-culturele waarde van hoeve *Tournebried* en torenachtig woonhuis:

De hoeve *Tournebried* is waarschijnlijk een oude inplanting. De naam verwijst naar een functie als wisselpost voor paarden. Hoeve en aansluitend torenachtig woonhuis worden al aangeduid op de Ferrariskaart (1771-77) en werden tussen 1890 en 1895 gemoderniseerd. De hoeve, altijd al U-vormig met het erf open naar de straat, kreeg toen zijn monumentale straatgevels en de toren werd uitgebreid en opgesmukt. Hoewel het geheel er vrij uniform uitziet, vertoont het toch verschillende bouwnaden en werd er nogal wat bouw materiaal in gerecupereerd, wat getuigt van een levendige bouwgeschiedenis.

Door de laat-19de-eeuwse verbouwingen werd het complex niet alleen verfraaid, maar ook naar het kasteel georiënteerd, waarmee het duidelijk als aanhorigheid kon worden geïdentificeerd en een plaats kreeg in de reeks gebouwen die in de late 19de en vroege 20ste eeuw onder impuls van de kasteelheer omheen het park verrezen, onderdak boden aan het kasteelpersoneel en in hun sobere monumentaliteit en op die manier als buffer en uithangbord voor het kasteel fungeerden. De panden getuigen van de hoogdagen van het domein en maken Heks op een erg sprekende wijze tot een kasteeldorp. Door hun elegante vormtaal en hun strategische inplanting, in harmonie met de omgeving, zijn zij daarenboven van een bijzondere beeldbepalende waarde.

Historische en sociaal-culturele waarde van voormalig klooster en school van de zusters van Sint-Vincentius:

Klooster en school werden in 1903 onder impuls van de kasteelheer opgericht in de franje van zijn domein. Het gebouw is één van de panden die in de late 19de en vroege 20ste eeuw onder impuls van de kasteelheer omheen het park verrezen en in hun sobere monumentaliteit en op die manier als buffer en uithangbord voor het kasteel fungeerden. Deze functionaliteit wordt in het geval van het klooster nog benadrukt, doordat het een publieke functie vervult én als tegenhanger van de officiële gemeenteschool een getuige is van de schoolstrijd in Heks.

Zoals alle door de kasteelheer bestelde gebouwen getuigt het klooster echter evenzeer van de hoogdagen van het kasteeldomein en maakt Heks op een erg sprekende wijze tot een kasteeldorp. De elegante vormtaal en strategische inplanting, in harmonie met de omgeving, maakt het gebouw daarenboven van een bijzondere beeldbepalende waarde.

Historische en sociaal-culturele waarde van voormalige tramhalte en spoorbedding:

De tramhalte werd kort na de opening van de tramlijn Borgloon-Oreye (1900) opgetrokken onder impuls van de kasteelheer. Het is een voor de tijd typisch gebouwtje in neotraditionele stijl. Aansluitend bleef nog een groot gedeelte van de trambedding bewaard (tracé vanaf het Monnikenhof tot een eind ten zuiden van de Hekslaan). Het geheel is een sprekende getuige van de laat-19de-eeuwse modernisering van het dorp.

Het station is echter ook één van de panden die in de late 19de en vroege 20ste eeuw onder impuls van de kasteelheer omheen het park verrezen en in hun sobere monumentaliteit als buffer en uithangbord voor het kasteel fungeerden. Dat het tramstationnetje meer was dan een publiek gebouw, wordt geïllustreerd door de afzonderlijke wachtkamer waarover de kasteelheren konden beschikken. De halte is bovendien ingeplant aan de rand van het kasteeldomein en niet zozeer in nabijheid van het dorp, waardoor eens te meer de lokale machtsverhoudingen worden geïllustreerd. Het geheel is niettemin door zijn elegante vormtotaal en strategische inplanting, in harmonie met de omgeving, van een bijzondere beeldbepalende waarde.

Historische, industrieel-archeologische en sociaal-culturele waarde van Heksmolen:

De Heksmolen is een bovenslagwatermolen met zeer oude wortels, die al in 1282 wordt vermeld als onderdeel van het domein dat de cisterciënzers van de abdij van Villers in 1174 ten geschenke hadden gekregen van gravin Agnes van Loon en waarvan het Monnikenhof de kern vormde. De *Hex Molen* wordt weergegeven op de Ferrariskaart (1771-77) en onder uitgebreide vorm in de *Atlas der Buurtwegen* (1840-44).

De op de Ferrariskaart weergegeven L-vormige combinatie molen- en woonhuis, bleef als oude kern herkenbaar, met sporen die minstens tot de 17de eeuw teruggaan: muuropeningen in verschillende stijlen, waaronder getraliede kruiskozijnen in een kalkstenen omlijsting met sponningbeloop in het voorheen beluikte benedengedeelte, getoogde muuropeningen in vlakke kalkstenen omlijsting met sluitsteen, rechthoekige muuropeningen in vlakke kalkstenen omlijsting, een korfboogpoort met kalkstenen nekblokken, alsook eenvoudiger types, ijzeren muurankers en hoge daken.

De molen, die de oude binnenindeling en molenwerk behield, maar door gebrek aan water niet meer maalvaardig is, is een representatief onderdeel van oude feodale domeininfrastructuur, die ondertussen tot kasteelaanhorigheid is geëvolueerd en als dusdanig ook mee bijdraagt tot de identiteit van Heks als kasteeldorp.

Het complex, ingeplant aan de rand van het dorp, aan de oever van de Herkebeek en omgeven door mooie beemdgronden, is tot slot van een bijzondere beeldbepalende waarde.

Historische, volkskundige en sociaal-culturele waarde van omgeving van kerk en pastorie:

De volledige site tussen de Molen- en Henestraat is zodanig opgebouwd dat het tegelijk ten dienste van het kasteelpark staat en als monumentaal dorpscentrum kan fungeren. Hierbij is er sprake van een fragiel evenwicht: links aan de pastorie grenst een mooie weide, wat beantwoordt aan een historische situatie, maar vanuit het kasteelpark ook een wijder doorzicht biedt naar het landschap omheen het dorp. Het gemeentehuis op het hoek Hekslaan-Kloosterstraat, links van de weide, werd pas in 1877 opgericht, waarmee alle kernfuncties van het dorp in de schaduw van het kasteel werden geconcentreerd. Het gebouw is slechts discreet aanwezig, past met zijn lichte monumentaliteit perfect in het straatbeeld, maar valt niet op vanuit het park. Het kruispunt Hekslaan-Molenstraat, waarop ook de moestuinpoort van het kasteel uitgaat, is gemarkeerd met een boom, een oorlogsherdenkingsmonument en een kapelletje.

Historische en sociaal-culturele waarde van de omgeving van het kasteeldomein en dorp:

Het kasteeldomein en de verschillende aanhankelijke gebouwen eromheen behielden een mooi agrarisch kader van weiland, boomgaarden en akkerland, vaak nog met de traditionele omhaging en pittoreske elementen als hekken en een enkel wegkapelletje. De gebouwen en hun schitterende kader vormen als dusdanig een esthetisch waardevol geheel, dat in ruimere zin is geïntegreerd in een uniek uitgestrekt cultuurlandschap met historische kasteeldorpen (Bommershoven, Sint-Pieters-Heurne, Widooie) en domeingoederen (Ter Hove, Monnikenhof, Manshoven), alternerend met een schitterend semi-ruraal kader van landbouwland en bossen, de verschillende elementen onderling verbonden door oude wegtracés, dat als geheel qua structuur en verschijningsvorm vrijwel onaangetast bleef door moderne stedenbouwkundige ingrepen.

Art. 3. Met het oog op de bescherming zijn van toepassing:

- A. De beschikkingen van het besluit van de Vlaamse regering van 17 november 1993 tot bepaling van de algemene voorschriften inzake instandhouding en onderhoud van monumenten en stads- en dorpsgezichten (Belgisch Staatsblad 10 maart 1994).

Brussel,

13 JUL 2005

Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening,

Dirk VAN MECHELEN